



France
Klopčič

O prevodih iz ruščine

V zadnjih dveh letih je izšlo pri nas več prevodov del Aleksandra Solženicina. Opazna sta predvsem prevoda dveh romanov — Prvega kroga in Rakovega oddelka, oba iz ruskega besedila. Prvega je prevedel Dušan Železnov, drugega Janez Stanič.

Pohvalno je, da se je lahko slovenski bralec seznanil z omenjenima romanoma A. Solženicina dokaj hitro, kmalu po izidu ruskih izdaj pri evropskih in

ameriških založbah, da so torej slovenske založbe pohitele z izdajo njegovih del in sta se prevajalca pospešeno trudila čimprej obvladati obsežno snov. Vsem gre priznanje, da so obogatili slovensko kulturo z deli najsodobnejšega ruskega pisatelja, ki zbuja zanimanje in občudovanje, pa tudi odklanjanje v svetu in v svoji domovini.

Težave pri prevajanju niso bile majhne. Solženicin namreč opisuje sedanost ali komaj minuli čas, a življenje v Sovjetski zvezi je za Slovence dokajšen tabu. Stil tega besednega umetnika je svojevrsten. Dostikrat si privoščijo izposojanje besed iz starejšega jezikovnega zaklada, še raje pa vnaša v jezik barvitost sodobnega izražanja in besedne zveze ali izreke iz živega, vsakdanjega bivanja, ki jih v slovarjih še ne zasledimo; povrh tega rad zabeli pripovedovanje z izrazi iz taboriščnega življenja.

Poglejmo, kako sta se omenjena prevajalca izkazala pri prevajanju Solženicinovih del.

* * *

Snov, ki se je loteva A. Solženicin v obeh romanih, nikakor ni tradicionalna. V njej so nove plasti, prvič zorane ledine, pošteno in neusmiljeno odkrite senčne strani sovjetske družbe, večkrat turbne in za junake romanov grenko usodne. Bilo bi pa nápak meniti, da je pisec pesimist, da je temačen demon, da išče črno povsod in celo tam, kjer je belo. Aleksander Solženicin neredko deli svetlobo v svojih povestih, tako da ozarjajo osebnosti in dogodke. S tem jemlje bralcu tisto bolečino, ki nastaja ob branju.

Pred kratkim umrli sovjetski pesnik Aleksander Tvardovski (1910 do 1971), ki je odkril Solženicina in mu pogumno in zvesto pomagal v umetniški misiji in odgovornosti, je zapisal v svojem znamenitem pismu O Solženicinovi zadevi iz januarja 1968 leta, ko je ocenjeval Solženicinov roman Rakov oddelek:

»... pristna prepričanost Aleksandra Solženicina, da se je sam ozdravil raka, daje knjigi prizvok, ki veliča dušo in uveljavlja življenje ne glede na predmet, takó nezaželen v umetnosti, kajti bolezen, o kateri govori, morda najbolj ogroža človeštvo, takoj za grožnjo atomske vojne. Ne vem, zakaj ljubitelji brskanja »med vrsticami« in iskanja »simbolov« niso opazili finala v knjigi, takó polnega svetle in možate simboličnosti, ko junak zapušča

bolnišnični rakov oddelek ter stopa v čudovit pomladni dan in se ta vrnitev v življenje usklajuje z blagodejnimi spremembami v njem, nastajajočimi še pred XX. partijskim kongresom.«

Zares, Solženicin je opisal svojega junaka z izredno toploto in svetlobo. Stavke bereš, kot bi poslušal simfonično sliko čudežev v operi Rimskega-Korsakova Pravljica o carju Saltánu.

Kako je Janez Stanič prevedel ta finale? Na strani 168 drugega dela romana* beremo:

»Stopil je na prag — in se ustavil. Vdihnil je — zrak je bil svež, še ne premešan in onesnažen! Ozrl se je okrog — svet je mladostno zelenel! Dvignil je glavo — nebo je bilo rožnato od sonca, ki je nekje vzhajalo. Dvignil jo je še više — vse nebo je bilo pokrito z v stoletjih izbrušenimi spiralami puhastih oblakov, ki jim je bilo dano le nekaj minut, preden se bodo stopili in so bili namenjeni le redkim, ki so prav zdaj dvigali glave, morda v vsem mestu celo samo Olegu Kostoglotovu.

Skozi razpoke, kroge, kosmiče in peno oblakov je plul še dobro viden blesteč polmesec kot okrasna ladjica.

To je bilo jutro stvarjenja! Svet je bil ustvarjen znova, samo zato, da bi bil vrnjen Olegu — Pojdi! Živi!«

Menim, da je prevajalec dobro ujel razpoloženje in besedno izraznost tega finala. Lepo zveni, bralec lahko razume Olega, ki se mu je obraz — kakor piše dalje — »razlezel od sreče, se je nasmihal nebu in drevesom . . .«

Dalo bi se povedati še lepše, na primer odstraniti tista zaporedna predloga »z v«. Drugi citirani odstavek bi bil lahko bližji ruskemu izvirniku in bolj slovenski, hkrati tudi bolj poetičen:

»Med temi pretrganimi oblaki, skozi njihove čipke, perje in peno je plul mesečev zadnji krajec kot okrasen čolnič.«

V prevodu Janeza Staniča je mnogo mest, ki kakor citirani odlomek zvesto prenašajo rusko vsebino in obliko v naše slovensko okolje in jezik. Prevajalec je doumel ruski način izražanja in ga podal nato v ustrezni slovenski podobi. Prav v tem je naloga prevajalca ter njegov uspeh (ali ne-uspeh). Janez Stanič tudi ni suženjsko podložen ruski sintaksi, stavčni zvezi; pogosto postavlja ruske stavke na glavo, da bi v slovenščini prejeli njej lastno obliko in zven.

Roman Rakov oddelek se odlikuje s svojo stilno doslednostjo in enotnostjo — z izjemo 21. poglavja, ko nastopa Avieta — tako da tudi prevod lahko postane stilno in jezikovno monoliten.

Motijo seveda hibe v prevodu, ki jih je precéj, tako v prevajanju bistva in smisla pripovedi in izpovedi kot v prevajanju posameznih pojmov.

Začnimo z bistvenimi, smiselnimi zgrešenostmi.

Otožno razmišljanje rakovega bolnika, ki ga podaja A. Solženicin z nežnostjo, je tudi pri Janezu Staniču zazvenelo v enakem razpoloženju, le da je napačen prevod nekoliko pokvaril del tega razmišljanja. Prevajalec piše, da je sojeno arestantskim življenjem »neslavno zanemeti — hkrati z najboljšim v nas — vse je en sam pljusk, od katerega se niti osušili še nismo . . .« (II, 8—9). Pisatelj res pravi, da je sojeno arestantskim življenjem zanemeti, toda nadaljuje povsem drugače: »kar je najboljšega pri nas,

* V nadaljnjem bom za oznako citatov uporabljal okrajšavo: Ro za Rakov oddelek, Pk za Prvi krog, rimsko številko za I. ali II. del in navadne številke za strani.

to je peščeni rečni breg, na katerem se še nismo osušili, vsi spomini na nas pa so prgišče vode, ki smo si jo ponujali drug drugemu ob srečanjih, pogovorih, spodbujanju.« Prevajalec je rusko besedo pljos brez najmanjšega razloga spremenil v »pljusk«, dasi pljos pomeni mirno in peščenih nanosov polno rečno strugo med brzicama. Zato mora tudi v naslednjem stavku izginiti famozni »pljusk«, da bi se prevod glasil: »Reka, ki se izgublja v pesku! . . . In zdravniki mi hočejo odvzeti še zadnji peščeni rečni breg.«

Koliko simbolike je prevod v danem primeru izgubil!

Prevajalec ni našel smiselno pravega prevoda, ko govori A. Solženicin, da nenadarjenost terja zase dolgo življenje; zapisal je: »Nenadarjenosti je nujno življenje . . .« (Ro, I, 224).

Očitno zaradi besede »viška«, ki v dobessednem prevodu pomeni stolp, v taboriščnem jeziku pa smrtno obsodbo, je Janez Stanič izpustil odstavek (II, 85):

»Kakor bi Kostoglotovu smrtno obsodbo spremenili na dosmrtno ječo! Ostal je živ, toda zakaj, kdo bi vedel.«

Osemnajsto poglavje Rakovega oddelka ima za naslov vrstico iz Puškinove pesmi, napisane l. 1829. Prevajalec bi moral vzeti ustrezno prepesnitev v slovenščini: O, naj mladina se igra — nad mojim grobom veseli . . . (Pesmi A. S. Puškina, DZS 1950, str. 190). Njegov prevod Pa čeprav pred groba vrati . . . (I, 209) ni zadel pravega smisla.

Pri Dnevu smrti (II, 21) bi moral Janez Stanič pojasniti pod črto, da gre za dan Stalinove smrti. Isto bi bilo potrebno ob omembi 5. marca (II, 35). Če zdravnica v Taškentu ni razumela, kaj ta datum pomeni, bo naš bralec še manj vedel, da je tega dne umrl Stalin. Oleg je bil omembe tega datuma kar vesel.

Na str. 127 (Ro, II) je govor o idolih gledališča. Solženicin jih našteva, nato pa pravi: »In še spada k idolom gledališča: pretirano pritrjevanje znanstvenim zaključkom.« Prevod tega stavka ne ustreza izvorniku: »Idoli gledališča so tudi — tisto brezmejno strinjanje z znanstvenimi trditvami.«

Prav tam je govor še o »idolih tržišča«; prevajalec uporablja izraz »idoli trga«. Ker pa je trg beseda z več pomeni, pušča bralca v dvomih, za kaj gre.

Ko se je Šulubin obrnil k Olegu (II, 128), bi moral prevod nadaljevati: »Le-temu se je posvetilo: Saj to je nori mlinar iz opere Rusalke, ki poje »Kakšen mlinar neki! . . . Jaz sem krokar!« Pri J. Staniču piše: »Ah, da, jasno, kdo je! Nori mlinar iz Rusalke . . .«

Ljudi, »ki nočejo niti vedeti za mero želja in pohlepa« (II, 131), bi prevod moral označiti nekoliko drugače: »ne poznajo mejá svojim željam in pohlepom«.

P. A. Kropotkin (1842—1921) ni avtor knjige Medsebojni odnosi ljudi (II, 133) — kako zgodaj bi bil pogodil naše sedanje izražanje! — pač pa knjige z naslovom Vzajemna pomoč pri ljudeh . . .

Ljudi ne gre usmerjati k sreči — kajti sreča je idol tržišča! — ampak k »medsebojnemu razumevanju« — beremo v prevodu. Pri avtorju gre pa za usmerjanje »k vzajemni naklonjenosti«.

Isti Šulubin, ki je knjige metal v peč, da ga zaradi njih ne bi osumili, odgovarja bolj sebi kot sobesedniku Olegu: »ali . . . s svojim izdajstvom nisem prislužil vsaj malo mišljenja?« (II, 134). V izvorniku pa stoji »ali . . . nisem zaslužil, da bi vsaj malo razmišljal?«

Stavek »Raje nazaj k poveljstvu?« (II, 161) bi se moral glasiti: »Raje nazaj pod nadzorno oblast?«

Vprašanje »Kaj pa, kadar gre zares?« (II, 162) ni avtorjevo; ta je vprašal drugače: »Ali znate garati?«

Iz Leningrada niso mogli v sovjetski dobi izseljevati »plemstva« (II, 165), kajti plemiške privilegije je radikalno odpravila revolucija 1917. Izseljevali so potomce, pripadnike nekdanjega plemiškega rodu.

Odstavek na strani 166 (Ro, II) ne pojasnjuje slovenskemu bralcu pravega smisla odgovora, ki je v ruščini zelo kratek, ker našteva znane pojme. Janez Stanič se ni potrudil jasno povedati, za kaj gre; izpustil je celo važen podatek (liternije statjí). Odstavek bi moral povedati:

»Kaj pa naj bi rekli? Saj poznate obsodbe: ta je »socialno škodljiv«, oni pa »socialno nevaren element«; obsojali so po paragrafih, ki niso imeli številke, marveč besedno oznako. Povrh vsega so sodili brez sodišča; kar udobno so si uredili.«

Na strani 174 (Ro, II) beremo: »Vonj je bil zapeljiv — mešanica mesa in dima!« Podobne mešanice seveda nobeden ne more sestaviti. Ali gre za tiskovno napako?

»Gorodóšnje palki« niso »palice iz plota« (II, 183), marveč porajklji, s katerimi v igri (priljubljeni pri Rusih, pri nas docela neznani) spodbijajo lesene figure na peščenih tleh.

»Po medvedjih merilih to ni bila celica, ampak luknja« — beremo na strani 186 (Ro, II). Pisec, ki so mu blizu podobe iz taborišča, uporablja »boks«, kar ne pomeni luknje, temveč zidano celico, ozko kot omarico, nekak kamniti žakelj za zapornika, ki se je pregrešil.

»Spomnil se je tistih, ki so jih pošiljali v jezdni konvojih« (Ro, II, 188) se nanaša na voznike konjskih vpreg, ki so jih puščali za taboriščno ograjo.

Zelo kratek ruski izrek »No zapretneje, čem neljzja« je prevajalec spremenil v nejasni stavek: »Toda še bolj je nemogoče, kot če bi bilo samo prepovedano« (Ro, II, 196). Smisel je drugačen: »Toda ni si mogel dovoliti kaj takega, saj je šlo za več kot enostaven ‚ne smeš‘.«

Besedno igro si je dovolil Solženicin, ko opisuje pogovor Olega z nadzornikom. Zadnji ga namreč tolaži, češ, še se boste vrnili med ljudi (Ro, II, 199). Oleg nato pravi v ruščini: »Višel uže ja iz ljudej«, kar lahko tolmačiš dvojno: 1. saj sem bil med ljudmi in 2. pahnili so me stran od ljudi. Primeren prevod tega stavka bi bil: »Saj menda spadam med ljudi.«

Kot bi hotel Janez Stanič poudariti slabosti prevoda, je tudi zadnji stavek romana (210) skazil: »Vlak je peljal — škornji Kostoglotova pa so s prsti navzdol mahali nad prehodom kot mrtvi.« Namesto mrtvih škornjev, ki so imeli celo prste, bi se stavek moral glasiti, recimo, takole: »Vlak je peljal, a škornji Kostoglotova so mrtvo bingljali nad prehodom, s konico navzdol.«

* * *

Drugačna je snov v romanu Prvi krog. V njem je mnogo več stilnih posebnosti in s tem tudi jezikovnih različic kakor v Rakovem oddelku. Epska pripoved o usodi ruskega človeka v vojni (II, 186—196), psihološko zasnovan pogovor med ministrom in taboriščnikom (I, 124—128), zgodo-

vinski resnici precej ustrezno podana poglavja o Stalinu (I, 129—174), teoretični disput med dvema taboriščnikoma-intelektualcema o dialektiki ob izrednem znanju njenih prvin (II, 170—180), sarkazem pri uprizoritvi sojenja knezu Igorju (II, 60—69), tegobe v ljubezni osamljene žene in tako dalje — vse to so le nekateri, toda nepozabni prizori iz romana, ki imajo vsak svoj jezik, svoj način predočitve, svoj namen in pisateljev tihi, med vrsticami občuteni nazor ali nauk. V kalejdoskopu misli in čustev najde pisatelj prostora za Epikura in Tomaža Mora, za Alekseja Tolstoja in Gomuško, omenja celo Tita in Kardelja, izreka izbrušene lastne pregovore, razsoja o materini oporoki, o ljubezni, govori o nekaterih na novo poudarjenih načelih življenja, razmišlja o veličini človeka v zaporu, o sanjah zapornika, beleži sociološko posebnost, kakor na primer o slojih v proizvodnji, o privilegijih in preobjedenosti, razlaga, kako nastaja apriorno mnenje in kako pride do humorja pod vislicami — skratka, Solženicin ni samo nadarjen umetnik, ampak tudi izredno razgledan in prenikav človek, ki je vsrkal vase bogastva preteklosti in sedanjosti. Zato daje roman Prvi krog precejšen presek skozi sovjetsko družbo, nekakšno enciklopedijo te družbe, če s pridržki uporabimo v ustreznem pomenu izraz, s katerim je Visarion Belinski označil Puškinovega Jevgenija Onjegina.

Kako se je prevajalec Dušan Železnov znašel sredi tega pisanega slikanja družbe, z nenavadnimi obrati, od preproste pripovedi do bliskajoče se duhovitosti?

Vzemimo za primer prevod sojenja knezu Igorju, junaku iz stare ruske zgodovine. Taboriščniki so uprizorili sojenje v svoji »šaraški« zvečer, po končanem delovnem dnevu, nekaj dni pred novim letom, brez neposredne kontrole taboriščne administracije, v svoje lastno zadovoljstvo, s pikro satiro na »pravni red«, ki ga sami niso bili deležni in ga zato tudi sojenemu knezu niso privoščili. Prizor za bogove!

O knezu Igorju obstaja pisana pesnitev v staroruščini iz leta 1185 do 1187, ki pripoveduje, da je knez Igor izgubil vojno s tatarskim hanom Končakom in pogubil svojo vojsko, da je bil s sinom vred ujet, da je v ujetništvu užival simpatije hana, sin pa celo ljubezen hanove hčere itd. Na to temo je ruski skladatelj A. P. Borodin napisal opero Knez Igor, polno plemenitosti vodilnih osebnosti in ljubezni do domovine. In tega kneza — Dušan Železnov ni pojasnil zgodovinskega ozadja — sodijo zdaj taboriščniki za veleizdajo, ker se je dal ujeti, ker ni hotel bežati iz ujetništva, ker je hanu razglašal svoje namene itd. Taboriščniki so citirali iz starega dokumenta cele stavke v arhaičnem jeziku — tega so se učili v šolah — dokazujoč »krivdo« kneza Igorja, ki jo izrekajo v že sodobnem jeziku organov notranjih zadev, izbrušenem do lapidarnosti in tolikokrat zvenečem v ušesih taboriščnikov, da zbuja ob zgodbi o starodavnem knezu po eni strani sarkazem, po drugi pa spominja vsakega taboriščnika na lastno grenko usodo, ki so jo krojile samovoljne, neutemeljene obsodbe.

Razumljivo, rusko besedilo je tukaj sila težavno za prevod. Dve jezikovni različici se srečujeta, spopadata in učinkujeta.

Po mojem prevajalec ni bil kos nalogi. Prevod stavkov iz Slova o polku Igoreve ni pokazal nobenega poskusa, da bi v slovenščini nastala vsaj rahla aluzija na starodavnost, na primer z uporabo slovenskih arhaizmov. Prav tako prevod lapidarnih izrazov iz prakse administrativnih organov ni dobil tiste uradne trdote, ki jo poznajo oficialne listine.

Morda bi bilo bolje, na primer, reči: »Bog mi je bil milostljiv, da sem ukrotil pogane, toda nisem ugnal mladine« namesto prevajalčeve verzije: »Bog mi je dal, da sem ukrotil pogane, toda nisem ukrotil mladosti« (II, 61). Ker gre za sceno pred sodiščem, bi bilo umestno reči: »Kdo bo pa zagovarjal obtoženca? Človeku je vendar potreben zagovornik!« Prevajalec je oba stavka prevedel: »No, kdo pa bo branil obtoženca? Saj človek vendar potrebuje obrambo!«

Motijo pri tem še izrazi »antisanitarna sestava reke Dona« namesto »antisanitarnega stanja reke Don«, »srečna bol« namesto tegobe ali grenkega gorja ali potrnosti. Prevajalec pravi: »Isaak je govoril počasi«, v ruskem besedilu pa se je Isaak ustavljal, obotavljal govoriti dalje.

Dobro je prevedeno poglavje Dvoboj, a ne po pravilih (II, 170). Diskusija o treh zakonih dialektike zahteva pripravljenega bralca, še bolj seveda oboroženega prevajalca.

Poglavji Slavljeneč in za njim Jezik — sredstvo za proizvodnjo sta posvečena Stalinu. Pisatelj si je prizadeval, da ustvari pristno podobo starega diktatorja. Prevajalec bi moral paziti, da pisatelja v tej kočljivi temi ne predstavi krivo. Žal, prevod ni na potrebni višini, ne po tekoči slovenščini, ne po zvestobi prevoda.

Na strani 134 (I. dela) beremo: »toda med samim ljudstvom je mrgolelo mnogo pomanjkljivosti«. Mar ne bi bilo bolj slovensko, če bi brali: »toda ljudstvo je kazalo številne pomanjkljivosti? Prav tam najdemo:

»zakasnjevanje v proizvodnji« namesto »zastoja v proizvodnji«;

»zavračanja mladine, da bi odhajala v neobljudene kraje« namesto »izmikanja mladine, da ne bi odhajala . . .«;

»odstopanje v kinematografiji« namesto »zastranjevanje v . . .«

Na strani 135 piše, kako je Stalin kaznoval tudi samega sebe: »odšel je na novembrsko vojaško parado«. V ruščini piše, da je »poslal samega sebe na . . .« oziroma da »se je poslal . . .«

O Tuhačevskem razpreda Stalin v prevodu takšne misli (136): »Dobro se je nakričal, dojenček!« ko se v resnici z maščevalnostjo spominja talentiranega vojskovodje: »Nakričal se je, mlečnež!«

»In komaj se mu je posrečilo odstraniti prvega, že je drugi prišel na pot« — najdemo prav tam. Na kakšno pot? — se zaradi nejasnosti mora vprašati bralec, česar ne bi storil, če bi druga polovica stavka povedala: »že ga je motil drugi«.

Na str. 138 gre za dela Ustanoviteljev (dvojina!), to je Marxa in Engelsa, ne pa za »Ustanoviteljeva«. Prav tam mora pri »pripombah« biti še pridevnik »starih«.

Naslednja stran pozna »bistre« oči namesto »zdramljenih«, »neumnega« namesto »strahopetnega« tirana.

Rusko besedo koričnjevij prevajalec nekajkrat prevaja kot »cimetasto«. Dejansko gre za navadno rjavo barvo.

Stran 143 nas preseneča z več nerodnostmi. »Državnik« se spremeni v »državniškega delavca«. Ruski pasport ni potni list za zamejstvo, marveč preprosto osebna izkaznica. Hudo je brati nejasen stavek z dvema »tudi«: »V kolhozniških statutih bi moralo biti zapisano, da naj bi tako, kot kolhozom pripada zemlja za večno, tudi slehernega, ki se rodi v danem kolhozu, avtomatično tudi sprejeli v kolhoz.« Prevedeno v slovenščino bi se moral stavek glasiti: »V statutih kmetijskih zadrug, ki so dobile zemljo za

večne čase, bi moralo biti zapisano, da vsakega v dani vasi novorojenega takoj avtomatsko ob rojstvu sprejmejo v kolhoz.«

Na str. 146 beremo v prevodu: »Sedem vrst je do nebes, vseskozi skozi gozd.« Prevajalec se je krčevito oprijel izvirnika: Nagoróženo sem vjorst do nebes i vsjo lesom. V slovenščini bi morali zapisati: »Do oblakov sem napočil-primerov, a ljudje še tavajo v temi.«

Klovna, tepenega in zato zadovoljnega, je prevajalec spremenil v klovna z brezobličnim in zadovoljnim obrazom (149).

Morda so najslabše prevedene strani s pripovedjo Spiridona o njegovi hudi usodi (Pk, II, 186—196).

Prevajalec ni ujel pravega smisla posameznih prizorov ali opisov.

Sovjeti niso razglasili zemlje za kmečko last (188), marveč so jo nacionalizirali (državno lastništvo!) in izročili kmetom v obdelavo.

»Nesreča se je spremenila v srečo« — beremo na str. 190, a moralo bi pisati: »Gorje se spreobrača v prednost«.

»Partizani so pozabili nemške predpise.« Pravilno bo: »Partizani so vedeli za nemške predpise« (193). Njihovo življenje ni bilo »gozdno«; našim asociacijam bi bilo ustrežnejše reči »goščarsko«.

Vsa leta niso »z nikakršnimi neodločenostmi oslabila Spiridona v trenutkih odločitve« (194); pravilno: »nobeni pomisleki niso motili Spiridona pri odločitvah«.

Pri prevodu treh kratkih stavkov (196), ki strnjeni povedo več kot gostobesedne razlage, je Dušan Železnov v duhu ruske sintakse zapisal: »Njegova domovina je bila družina. Njegova religija je bila družina. Tudi socializem je bila njegova družina.« Zato ne veš zanesljivo, kje je osebek, kje objekt. Mar ne bi bilo v duhu slovenskega jezika, če bi bil prevod takle: »Družina mu je pomenila domovino. V družini je bila njegova vera. In v družini spet je bil zanj socializem.«

V tem primeru, pa tudi v drugih, že omenjenih in neomenjenih, lahko vidimo, da se Dušan Železnov krčevito oprijema ruske stavčne zveze, zato prevod ne teče gladko, misel se zatika na besednem redu, na gradnji stavka. Jezik v prevodu ne živi po svojih pristnih zakonih, ne izraža izvirnega smisla v podobi, ki naj bi čimbolj ustrezala avtorjevi.

Na isti strani je prevajalec izpustil cel odstavek:

»Takšni pojmi kot ‚domovina‘, ‚vera‘ in ‚socializem‘, ki se v navadnem vsakdanjem pogovoru ne uporabljajo, so bili Spiridonu nekako neznani; ušesa so bila gluha zanje in z jezika mu niso šla.«

Posamezni izrazi so nepravilno prevedeni:

stran 188: namesto pet ali šest nedelj beremo pet ali šest tednov; nedelja v ruščini pomeni teden, medtem ko slovensko nedeljo Rusi označujejo z voskresenijem;

stran 189: Spiridon si ni hrbta polomil, marveč natrl; niso ga »potegnili« v Rdečo armado, temveč poklicali; ljudje so si želeli premožnega življenja, ne pa »normalnega«;

stran 190: kulakov niso iztrebili, marveč izseljevali; komisar ni bil določen za evakuacijo, temveč za kolektivizacijo;

stran 193: Neržin je zmajeval z glavo, ne pa »oživel«, saj ni bil mrtev ali nezavesten;

stran 195: namesto nepogrešljivo mora biti neizpodbitno; Puškin ni bil »voditelj« naših misli, ampak gospodar; opolnomočeni oficir bo v slo-

venščini pooblaščen častnik; Spiridon ni prepešalil devetsto kilometrov, bilo jih je le devetdeset; ni se »od hiše do hiše približeval k tistemu kmetu pod Mainzem, kjer je delala žena«, pač pa je »zadel natančno hišo tistega kmeta blizu Mainza, kjer je delala žena. Tam sta presedela v bunkerju . . .«; klet je »samo v nuji«, ne pa »iz potrebe«. Itd.

* * *

V Prvem krogu motijo še druge napake, raztresene po vseh poglavjih. Garderoba, garderober (I, 248) je potrebno nadomestiti s skladiščem, skladiščnikom.

Taboriščniki so se izražali »zaradi videza«, ne pa »zaradi predstave« (I, 278).

Deveto poglavje ima v ruščini naslov »Rozenkrejceri«; prevajalec ga je kratkomalo prestavil v slovenščino z »Rožnimi križarji« (kakšna romantika!); v resnici gre za ime nemških tajnih teozofičnih bratovščin iz leta 1614, ki so se imenoval Rosenkreuzerji in torej tega imena ne bi bilo treba prevajati (glej Wahrig, Deutsches Wörterbuch, str. 2968).

Poledico je prevajalec pravilno prevedel (II, 67), takoj pa jo je pojasnil: »bila je velika plundra«. S tem je seveda bralca spravil v zadrego, kajti poledica in plundra sta dokaj različni. Pri Solženicinu sledi poledici pojasnilo v staroruščini »bjašet seren velik«, kar pomeni v slovenskem prevodu: bil je velik sren. Kdor ne ve, kaj je sren, ki se je, kakor vidimo, ohranil pri Slovencih najmanj od 12. stoletja, naj pogleda Slovenski pravopis, str. 829, kjer piše: zrnat, zmrzel sneg, ledena skorja.

Prevajanje ima svojo privlačnost in določene globlje prvine. Če naleti prevajalec na primer, kakršen je omenjeni, bi moral pokazati kanček radovednosti in sprostiti raziskovalno strast, da bi izluščil zase in za prevajalsko mojstrstvo oziroma umetnost tisti biser, ki pri površno opravljenem prevodu izgine med pisanimi ali tipkanimi vrsticami.

Caristična vlada ni bila »trda«, marveč neumna, trdi A. Solženicin (II, 79).

V kotu ni stala »kibla s štirimi vedri«, marveč štirivedrska kibla (II, 112).

Ker že pišemo Fjódor, Semjón, Hruščov ip., to se pravi fonetično (jo ali o namesto zapisanega ruskega e), moramo pisati tudi Ljovka (II, 217) ali Sjómuškin (II, 442).

Nemci niso govorili »gr-gr«, kakor trdi Dušan Železnov, marveč so vpili »hier, hier«, kar je v ruski transkripciji doživelo obliko »gir-gir« (II, 242).

Namesto »bistroumnih podatkov« bi moralo stati »vseobjemajoča evidenca« (II, 256).

Na strani 257 ne gre za poročanje, temveč za obveščanje in ne za skrivnost, marveč za skrivnostnost.

Ko je govor o 150 rubljih, je pravilno uporabljen zanje zaimek »jih«; nekaj vrstic niže pa srečamo zanje zaimek »ga« (II, 258).

Poziv ni »preziral« navade (II, 348), ampak je odpravljaj, razveljavljaj navado.

Spiridon ni imel »neumitih rok, na katerih se je nabrala mnogoletna nesnaga« (II, 440) — kakšni barbari, kaj ne? — pač pa ni mogel več rok »izmiti nesnaga, ki se je v mnogih letih vjedla v kožo«.

Zeká ni bil zaščiten pred preobrati usode, pravi A. Solženicin, medtem ko prevod trdi, da je bil taboriščnik zaščiten (II, 443).

Tečaj mraza je v kraju, ki se imenuje Ojmjakón, ne pa Oj-Makoj (II, 453).

* * *

O nepravilno prevedenih besedah za pojme ali stvari v romanu Rakov oddelek pričajo še naslednji primeri iz II. dela romana.

A. Solženicin piše, da se Vega ni spremenila. Prevajalec trdi, da Vega ni izdala (49). V ruščini izmenit pomeni izdati, izmenitsa pa pomeni spremeniti se.

Na strani 101 bi moral prevod povedati, zakaj se Rusanov sklicuje na socialno poreklo, ne pa zakaj ga sprejema.

Na strani 111 gre za zaslužnega znanstvenika, ne za zaslužnega delavca.

Ruski izraz obivateljski je zelo pogost in pomeni purgerski, malo-meščanski; nikakor ne more biti »cenen« (131).

Prav tam ne gre za to, da bi ljudje »ostali« bivoli, marveč za to, če bi »postali« bivoli.

Namesto »se krivim« (133) je treba reči »garam«.

»Oprokidivalsa mir« ne pomeni, da se svet »podira« (135), temveč da se je na glavo postavil.

»V záverti dnej« ne pomeni »môre teh dni« (139), pač pa v zmešnjavi, v vrtincu teh dni.

Namesto »vezane knjige« (163) bi morali biti »nevezana knjižica«.

»Urbak«, sadno drevo (169), ki ga je v Taškentu in vsej srednji Aziji mnogo, ni breskev, marveč marelica.

Arestant Kostoglotov ni »odložil« (172), pač pa odslužil kazenski rok.

Košček kruha ni bil s »smrekovo vejico« pritrjen k »običajnemu« obroku (172). Dodaten košček so s špalo pritrjili h glavnemu kosu kruha.

Ni »napočil dan« (172), o tem je pisatelj že spregovoril. Dan se je večal. Tudi ni »mineval« (177), ko se je le večal in širil (razgoralsa).

Perlóvaja kaša je naš ričet, skuhan iz ješprena. Izraz ječmenova kaša (174) ne daje zadostne opredelitve, kajti iz ječmena pripravljajo Rusi še eno kašo — jáčnevo; to je kaša, skuhana iz zdrobljenega ješprena (ne zmletega!). Rusi strogo in dosledno razlikujejo med žitnim zrnom in kašo: žitno zrno, ki je oluščeno, ophano ali stopano, včasih tudi zdrobljeno in s tem pripravljeno za kuhanje, se imenuje krupá (v slovarju dr. Janka Pretnarja krupa ni pravilno prevedena). Če je krupa kuhana, ni več krupa, temveč kaša. Besedo kašo poznamo tudi Slovenci, v istem pomenu, toda nekoliko zoženem. V ruščini srečujemo torej naslednje izraze: perlóvaja krupa in perlóvaja kaša, jáčnevaja krupa in jáčnevaja kaša, pšónnaja krupa in pšónnaja kaša (pšeno in prosena kaša), ovsjánaja krupa in ovsjanaja kaša (oves v zrnu, stopan, in ajdova kaša), gréčnevaja krupa in gréčnevaja kaša (ajdovo zrno, stopano, in ajdova kaša), mánnaja krupa in mannaja kaša (pšenični drob in kuhan drob), kukurúznejaja krupa in kukuruznejaja kaša

(koruzni zdrob in polenta). Celo riž je pri Rusih ris, kuhan riž pa je risovaja kaša. Vsega je torej osem vrst krupe in kaše.

Veverice se Oleg ni spomnil »iz pregovora« (184). Spominjal se je pravičnejše veverice, zaprte, ki se je mučila, vrteč kolesce.

Razmišljal ni »na podoben način« (186), marveč nespametno (rusko nelepo).

Na str. 199 gre za nadzornike, ne za poveljnike.

* * *

Posebno poglavje prevajalčevih muk so taboriščni izrazi. V življenju so, v Solženicinovih romanih tudi, toda slovarji vseh vrst jih še ne poznajo.

Taboriščno življenje v Sovjetski zvezi je namreč pred 30—40 leti zavzelo take razsežnosti in tolikšno notranjo bujnost, da je ustvarilo posebno izražanje; nastale so nove besedne tvorbe in zveze, skorajda lasten žargon. Posamezni predmeti so dobili nove, drugačne nazive; tako na primer so listine ali pisma imenovali ksilo, stražarje so preimenovali v vertuhaje, čevlje v kolesa, hlače v škare itd. Posameznim pojmom, nanašajočim se na obsodbe, na red v taboriščih, na stanje jetnikov ip. so dajali posebne izraze, vzete iz ruskega besednega zaklada, predružačne sicer, toda neredko v asociativni povezavi z ustreznim ruskim pojmom: šmon za preiskave, dohodjaga za oslabljenega, bolnega jetnika, kum za taboriščnega policista, viška za smrtno kazen itn. Pri tem je zanimivo, da so izraze ustvarili večidel kriminalci, ki jih ni bilo malo, ne pa politični jetniki; zadnji so žargon brez pomislekov uporabljali. K žargonu so se zatekali tudi jetniki najrazličnejših narodnosti.

A. Solženicin je pogumno jemal iz tega nenavadnega vira, kar se mu je zdelo vrednega, da postane last vseh bralcev in s tem sestavni del ruskega jezika. Razumljivo, da je s tem prevajalcem povzročil nemalo preglavic.

Tako npr. je Posebni posvet pri ljudskem komisariatu notranjih zadev v Moskvi obsojal v odsotnosti stotisoče ljudi po dokaj standardnih pravilih: pet, osem ali deset let bivanja v taboriščih, temu pa je pogosto, vendar ne vselej, dodajal še tri ali pet let odvzema državljskih pravic (nisi mogel voliti, niti izvoljen biti). Taboriščniki so to »izbrušeno« proceduro ustrezno skrajšali: dobil si jih deset po zobeh in pet po rogovih.

Dušan Železnov je I. delu Prvega kroga naletel na tak primer in kar zapisal (str. 339): deset po zobeh, pet za dodatek in v taborišče. Ni ga skrbelo, ali bo bralec razumel, za kaj gre. Moral bi prevodu dati opombo s pojasnilom pod črto ali prevesti nekako takole: deset let brez svobode, pet okrnjene svobode in — hajd v taborišče!

V drugem primeru (234) je prevedel: Potapov je »dobil samo deset in pet povrhu«.

V življenju taboriščnikov je bilo nešteto preiskav: nadzorniki so preiskovali barake, ležišča, predmete in telesno jetnike same. Zato je ta »akcija« dobila svoj samostalnik »šmon«, glagol »šmonjât«, deležnik »prošmónjen« itd.

D. Železnov prevaja ta pomembni akt s »pregledom« (I, 280), dasi je že znan slovenski prevod — preiskave. Če ne bi v naslednjem stavku uporabil glagola preiskati, bi pregled lahko pomenil čisto nedolžno zadevo.

Ruska paraša pomeni slovensko kiblo, to je večjo posodo, največkrat kovinsko, za malo potrebo jetnikov. Hkrati pomeni ista beseda lažno vest, izmišljotino ali novico, tako zlagano, da smrdi od nje. To parašo sta prevedla: D. Železnov z »govorico« brez lažnega prizvoka (I, 308, II, 101), J. Stanič pa z »balonom« (II, 152).

Ruski namórdnik ni samo nagobčnik, ampak tudi kovinski ali leseni neprozorni ščit, ki ga od zunaj pritrjujejo na jetnišnična okna, da zaporniki ne bi videli skozi okno nič drugega kot modro ali sivo nebo nad ščitom in ozek trak zemlje ali dvorišča pod ščitom. D. Železnov pa vendarle pogleduje »skozi nagobčnik« (I, 311).

»Pahán« je oznaka za glavarja kriminalcev. D. Železnov ga je spremljal v orača (I, 35); očitno ga je zapeljala sorodna ruska beseda páhar, to je orač.

»Pridúrok« že ima slovensko razlago; to je taboriščnik, ki se je znebil napornega fizičnega dela in je zasedel »toplo« mesto v najnižji taboriščni administraciji (pisar, skladiščnik, kuhar). Pri tem si je pri sotovariših prislúžil naziv izmakljivca. D. Železnov nepravilno prevaja to besedo s prismsodo (I, 47).

»Kápnut« pomeni ovaditi. Prevod kratkomalo »pospravi« Klimentjeva (Pk, I, 329).

»Stučát« je glagol za ovajanje; stukač je torej ovaduh. V Prvem krogu (I, 383) označuje ta glagol nedolžno poročanje.

Smiselno pravilno je preveden izraz »zavalila dvojih«: noter je potlačila dva (Pk, I, 383). »Zagnúlsa« (Pk, II, 51) zares pomeni stegnil se je.

»Blatnój« je izraz za kriminalca v splošnem, za nepolitičnega pripornika. Janez Stanič ga napačno tolmači kot »zločinca« (Ro, II, 188). Tudi blatním je dajal kazen Posebni posvet brez sodišča. »Blatnoj žargon« ni latovski žargon (Pk, II, 55), saj nima pomena, ki ga za latovščino pozna Slovenski pravopis, 398.

»Kum« ni samo boter (Pk, II, 54, 255), marveč tudi pooblaščenec organov notranjih zadev, čigar poglobitna naloga je bila zasledovati taboriščnike in botrovati novemu kazenskemu postopku zoper njih, to pot že za »krivdo« v taborišču.

»Prožárka« je prostor za vročo dezinfekcijo obleke in perila jetnikov ali jetnic. Napačen je prevod »grelec pečnice« (Pk, II, 101, 397). Zato nikakor ni res, da so obleko »kuhali« (Pk, II, 398), saj so jo samo segreti do 100 stopinj v suhem zraku.

»Dohodjága« že ima slovensko razlago — fizično izčrpan in propadajoč človek. Ni pa to »čarovnik«, kakor meni D. Železnov (II, 286).

»Šebutnój« pomeni nemiren, nikakor ne »ščetinasti« (Pk, II, 289).

»Raskuróčit« je glagol, ki pomeni nasilno odvzeti, razlastiti, oropati. »Sleči« človeka je premilo rečeno (Pk, II, 298).

»Tuhtá« ali tuftá je samostalni, ki označuje sleparijo, goljufijo, potvorbo, na primer lažne podatke o baje opravljenem delu taboriščnikov, da bi bil obrok večji. »Slepilo« (Pk, II, 322) ne ustreza izvirniku.

Slovenska beseda agent (Pk, II, 441) ne izraža ruske oziroma ukrajinske besede »vertuháj«; mišljeni so stražarji.

Zelo razširjeno je povelje zaporniku, naj se pripravi za odhod z vsem svojim imetjem, v katero spadajo kosi obleke, perila, obutve, potem tobak, drobnarije kot milo, glavnik, zobna krtačka ip. Zapornik vse to stlači v

vrečo ali zavije v culo. V ruskem jeziku se je izoblikovalo enotno in uradno povelje: S veščami! (Iz časov italijanske okupacije se verjetno mnogi Slovenci še spominjajo podobnega povelja: Con tutta la roba!) Uporablja se v zaporih in taboriščih. Dobeseden prevod bi bil: S stvarmi! Tako tudi prevaja D. Železnov (II, 403, 406 idr.). Bolje bi bilo reči: Z vso šaro! Z vso kramo! Saj to je zares šara. Tistim stvarjem, ki jih zmečeš v vrečo, pa ne ropočejo, ne rečeš ropotija, a navlaka ima v slovenščini dva pomena (SP, 474).

Ruski izraz óbščie rabóti (splošna dela) je v taboriščnem življenju dobil natančno vsebino, in sicer fizično delo (zemljekopov, drvosekov, težakov, šoferjev, ključavničarjev itd.), na katerem se znajde pretežna večina jetnikov. Če se je pregrešil kdo izmed taboriščnikov, ki mu je bilo uspelo, da se zaposli v pisarni, v kuhinji, v geološki skupini ip., je bila prva kazen — premestitev na fizično delo. D. Železnov uporablja povsem neustrezen pojem — javna dela (II, 423, 442 in drugod).

Zmotno je isti prevajalec »seljhoz-komandiróvko« prevedel s kolhozom (II, 423). Taboriščniki vendar niso sestavljali kolhozov. Kolhozi so oblika proizvodnega kooperiranja kmetov, ki jih je bilo pred kolektivizacijo nad 20 milijonov, zdaj pa jih kot posameznih, samostojnih proizvajalcev ni; kolhozi so torej veliki kmetijski obrati združnega izvora. (Kako malo je pri nas informacij o osnovnih družbenih ureditvah pri socialističnih sosedih!) Zgornji izraz pomeni le kmetijski obrat kot enoto taboriščnih gospodarstev.

Taboriščni leksikon se je vjedal v zavest jetnikov in celó stražarjev v taboriščih, da so posamezne besede vpletali v govor tudi po izpustitvi iz taborišč. Zaradi tega je npr. Oleg sklepal, da je zdravnik rakovega oddelka, s katerim se je pogovarjal, živel v nesvobodnih krajih. Ujel je besedi »ras-kolólisa« in »zanáčka«; prva pomeni izdati jetnike in podrediti se administraciji, druga pa skrito stvar, neko rezervo, na primer nož, iglo, svinčnik, kos slanine. Prvo je J. Stanič prevedel z »razklal se je« (Ro, II, 84), drugo je kratkomalo izpustil.

Še bi našli podobnih primerov, kjer sta oba naša prevajalca krepko grešila. Vendar jima teh spodrsaljajev ne gre šteti v greh, razen v primerih, ki so bili pojasnjeni leta 1962—1963 ob prvem prevodu Aleksandra Solženicina. Za nepojmljive taboriščne in druge nove izraze bi bilo umestno iskati pojasnil s posredovanjem pisateljskih organizacij ali literarnih ustanov.

* * *

Naj na kraju priznam, da nisem slovenskih prevodov primerjal z ruskim izvirnikom od prve do zadnje strani; niti polovice besedil nisem preveril. Nisem se lotil slovenščine, ki sta jo podala prevajalca, razen nekaterih primerov, kjer sem pri Janezu Staniču poleg hib ugotovil tudi smiselno in emotivno usklajenost z izvirnikom, pri Dušanu Zeleznovu pa krčevito oprijemanje ruske stavčne zveze. Osredotočil sem se predvsem na pravilnostih in nepravilnostih prevoda iz ruščine po smislu, po vsebini, glede na istovetnost izrazov. In našel sem pri obeh prevajalcih napák za zvrhano mero. (Pri tem nisem naštel mnogih manjših spodrsaljajev.) To znižuje vrednost prevoda in — kar je še huje — kaže Aleksandra Solženicina kot pisa-

telja v neprijetni luči, saj bi mu bralec lahko očital nejasnost in površnost, ki pa sta ju zakrivila prevajalca.

Pomanjkljivosti prevoda zatorej terjajo — zlasti če upoštevamo že omenjene primere slabe slovenščine, ki bi jo bilo treba posebej analizirati — da bi morali ob drugi izdaji obeh romanov A. Solženicina tako prevajalca kot založbe (Mladinska knjiga, Obzorja, ČGP Delo) poskrbeti za neoporečnost prevoda in za odlično slovenščino. To dolgujemo pisatelju in naši prevajalski kulturi, saj je tokrat zdrsnila pod raven, ki smo je vajeni.

Lucijan

Vuga

Pesmi

- NI PETEK NE SOBOTA Svetloba čelno udari
v telo,
skaza oblik se odrazi,
obraz je potiskan list,
lasje skali,
svetloba čelno udari
v rolo,
iz furnirja se dekle privije,
konkavno zvrne,
oprse skrije
in letnice lesa spravi.
- POD TELESOM SENCA Vodna bistrina.
Hlad.
Kolobarji med meno in dnem.
Prod spran.
Pod telesom senca.
Morda veter stika med vrbjem.
Skala spodjedena.
Zrak ne prevaja medtem glasov.
Le iz središča
nedoločeno šibek nihaj
se v veselje formira.
- JUTRI JE CEV Jutri je cev, da se vanjo steka
današnja splaka,
redčena s časom,
ko se v krog vrača.
Jutri je cev, ki ima kraka,